

найнебезпечніших викликів стала велика кількість вибухонебезпечних предметів. Підрозділи Національної поліції України активно залучаються до проведення розмінування та обстеження територій. За час війни здійснено 149,3 тисяч виїздів, обстежено 51,9 тисяч гектарів території, виявлено 463,7 тисяч боєприпасів та 23,3 тон вибухових речовин [2].

Отже, Національна поліція України в умовах воєнного стану стала одним із ключових елементів забезпечення національної безпеки держави. Працівники поліції виконують широкий спектр завдань – від підтримання громадського порядку до документування воєнних злочинів, евакуації населення, гуманітарної діяльності та участі у стабілізаційних заходах. Ефективна діяльність Національної поліції України свідчить про високий рівень адаптації правоохоронної системи до сучасних викликів війни та важливість взаємодії між правоохоронними органами, сектором безпеки і міжнародними партнерами України [3].

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
2. Вигівський І. Звіт Голови Національної поліції України про результати діяльності Національної поліції України за 2025 рік. *Національна поліція України*. 2026. URL: <https://npu.gov.ua>
3. Офіційний вебсайт Національної поліції України. URL: <https://npu.gov.ua>
4. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 трав. 2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
5. Про Національну поліцію : Закон України від 2 лип. 2015 р. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>
6. Про критичну інфраструктуру : Закон України від 16 листоп. 2021 р. № 1882-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1882-20#Text>

Резнік Юлія Степанівна, старший викладач кафедри кримінального права та кримінології навчально-наукового інституту права та психології НАВС, кандидат юридичних наук

НЕЗАКОННИЙ ОБІГ ЗБРОЇ: ПОНЯТТЯ, ЕТАПИ ТА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА МОДЕЛЬ ПРОТИДІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО Й ПІСЛЯВОЄННОГО СТАНУ

Тенденції ускладнення оперативної обстановки в Україні, пов'язані з неконтрольованим поширенням вогнепальної зброї, її активним використанням у злочинних цілях та фактами недбалого поводження з боєприпасами, зумовлюють необхідність формування нових підходів до кримінально-правової доктрини. Особливої актуальності це питання набуває в умовах воєнного стану та прогнозованого поствоєнного відновлення. Сучасні реалії вимагають переосмислення сутності незаконного обігу зброї, визначення етапів його кримінального руху та розробки ефективних превентивних механізмів, оскільки наявність значної кількості незареєстрованої зброї у цивільному просторі дестабілізує суспільний порядок.

У вітчизняній науці кримінального права та кримінології відсутній єдиний підхід до визначення дефініції «незаконний обіг зброї». Окремі дослідники трактують його звужено – як сукупність злочинів, пов'язаних із протиправним володінням небезпечними предметами. Інші розглядають це явище динамічно – як неконтрольований державою процес циркуляції та застосування засобів ураження. Зокрема, у наукових працях О. М. Литвинова наголошується, що протидія незаконному обігу зброї є складовою забезпечення загальної кримінологічної безпеки держави, де правові заходи мають поєднуватися з жорстким адміністративним контролем [1, с. 115]. Системний аналіз дозволяє виокремити три базові ознаки цього явища: обов'язкове порушення норм як регулятивного, так і охоронного законодавства, тривалий характер протиправної діяльності, а також наявність результату у вигляді нелегального володіння, збуту або знищення зазначених предметів.

Незаконний обіг зброї доцільно визначати як соціально-правове, відносно масове явище, що охоплює не лише сукупність злочинів у сфері придбання, зберігання, носіння, виготовлення чи збуту засобів ураження, а й коло осіб, які їх вчиняють. В умовах воєнного стану «портрет» правопорушника суттєво трансформувався. Поряд із представниками організованої злочинності, суб'єктами нелегального акумулювання зброї стають цивільні особи та військовослужбовці, що підтверджується дослідженнями В. В. Чернея, який вказує на зміну структури злочинності під впливом чинників війни та появу нових категорій осіб, втягнутих у незаконний обіг військового майна [2, с. 12]. Зазначене зумовлює потребу у чіткому розмежуванні загальних кримінальних правопорушень проти громадської безпеки за ст. 263 Кримінального кодексу України [3] та військових кримінальних правопорушень, пов'язаних із привласненням зброї за ст. 410 цього ж Кодексу [3].

Розгляд незаконного обігу зброї як цілісного процесу дозволяє виокремити три обов'язкові етапи його функціонування, першим з яких є вхід у незаконний обіг. Цей етап полягає у формуванні каналів надходження зброї у нелегальний сектор, що супроводжується втратою контролю з боку держави. В умовах війни основними джерелами такого «входу» є привласнення «трофейного» озброєння, викрадення військового майна, незаконне виготовлення чи переробка зброї за ст. 263-1 Кримінального

кодексу України [3], а також її контрабанда. Для мінімізації ризиків тотальної криміналізації цивільних осіб законодавець впровадив Закон України «Про декларування зброї» № 3899-IX, який зобов'язує громадян задекларувати знайдену вогнепальну зброю в поліції на час дії воєнного стану [4]. Цей акт виступає бар'єром, що зупиняє кримінальний рух засобів ураження на початковій стадії.

На наступному етапі зброя переходить у «життєвий цикл» нелегального ринку. Він охоплює комплекс протиправних дій: носіння, зберігання, передачу чи транспортування, серед яких найвищий рівень небезпеки має незаконний збут. Протиправна реалізація засобів ураження формує високоприбутковий тіньовий сегмент економіки та виступає матеріальним підґрунтям для організованої злочинності. Наукова позиція В. І. Борисова підтверджує, що злочини, пов'язані зі збутом зброї, мають підвищений ступінь небезпеки, оскільки вони створюють умови для вчинення інших тяжких та особливо тяжких насильницьких злочинів [5, с. 312].

Завершальним етапом процесу є вихід із незаконного обігу, який передбачає вилучення зброї з кримінального циркулювання. Шляхами такого виходу є примусове вилучення правоохоронцями під час слідчих дій, конфіскація за вироком суду, знищення в ході бойових дій, а також добровільна здача. Головним превентивним інструментом на цій стадії є інститут, передбачений ч. 3 ст. 263 Кримінального кодексу України [3], який гарантує звільнення від кримінальної відповідальності у разі добровільної здачі зброї. Ця норма покликана стати базовим правовим механізмом демілітаризації цивільного простору у поствоєнний період.

Аналіз правозастосовної практики свідчить про наявність кількох теоретичних моделей протидії: правової моделі (вдосконалення КК України, законопроект «Про право на цивільну вогнепальну зброю» № 5708), моделі контролю (функціонування Єдиного реєстру зброї) та компромісної моделі (Закон України № 2114-IX, який дозволяє цивільним використовувати зброю для захисту держави, але зобов'язує повернути її після війни [6]). Кожна з них має обмежений превентивний вплив на латентний «чорний ринок» або професійну злочинність.

Зважаючи на дефіцити цих моделей, для умов воєнного та поствоєнного стану пропонується інтегрована модель нейтралізації, що поєднує два напрямки. Перший напрямок охоплює заходи загальносоціальної профілактики: суворий аудит виданої зброї, підвищення критеріїв медико-психологічного оцінювання кандидатів на отримання дозволів, оперативне анулювання ліцензій та цифровізацію обліку. Другий напрямок передбачає спеціально-кримінологічний вплив: проведення системних оперативно-профілактичних заходів правоохоронними органами, блокування каналів торгівлі зброєю в Darknet та забезпечення невідворотності покарання за її нелегальний збут.

Практична реалізація цієї моделі ускладнюється правовими колізіями воєнного стану. Першочерговою проблемою є розмежування законного володіння зброєю цивільними особами та кримінально караного діяння. Попри дозвіл застосовувати зброю для відсічі агресору [6], виникають труднощі з кваліфікацією дій осіб, які знайшли зброю на деокупованих територіях, не задекларували її у визначені строки [4], проте зберігають виключно з мотивів майбутньої самооборони. Відсутність нормативного врахування таких мотивів призводить до того, що органи досудового розслідування кваліфікують подібні дії як умисний кримінальний промисел, ігноруючи психологічний фактор воєнного стану.

Додаткові труднощі виникають при кваліфікації дій військовослужбовців через складність розмежування ст. 263 та ст. 410 Кримінального кодексу України [3]. Привласнення зброї безпосередньо в зоні бойових дій підлягає кваліфікації за спеціальною нормою ст. 410 КК України, що визначає початковий етап «входу» предмета в обіг як суто військовий злочин. Проте, якщо це озброєння надалі транспортується в тил або реалізується цивільним особам, виникає реальна сукупність злочинів, що вимагає від правоохоронців високої точності під час встановлення моменту, коли засіб ураження перейшов у цивільний нелегальний обіг.

Повне виведення зброї з нелегального обігу після війни потребує імплементації міжнародного досвіду, зокрема країн Західних Балкан. Наявність мільйонів одиниць незареєстрованої зброї в цих країнах після конфліктів 1990-х років спровокувала стрімке зростання внутрішньої злочинності. Балканський досвід засвідчив, що виключно репресивні заходи неспроможні вирішити проблему без стратегії правового компромісу. Ефективним інструментом, зокрема в Хорватії, стала програма «Прощавай, зброє» (*Farewell to Arms*), яка поєднувала повну кримінальну амністію для осіб, які добровільно здавали зброю, із заходами фінансового чи матеріального стимулювання. Для України цей досвід має стати орієнтиром: у перехідний період держава повинна поєднувати механізми викупу важкого чи специфічного озброєння із розробкою спрощеного алгоритму легалізації цивільних зразків зброї для самозахисту громадян.

Незаконний обіг зброї в умовах воєнного та поствоєнного стану перетворюється на пряму загрозу національній безпеці. Класичні інструменти, побудовані виключно на засадах кримінальної репресії, демонструють недостатню ефективність, що зумовлює необхідність переходу до інтегрованої моделі протидії. Це досягається шляхом обмеження «входу» через інструменти декларування, дезорганізації «життєвого циклу» за допомогою цифровізації на базі Єдиного реєстру зброї, та стимулювання її «виходу» через розширення механізмів добровільної здачі й амністії. Лише такий збалансований підхід дозволить Україні мінімізувати ризики озброєної злочинності та забезпечити стабільне безпечове середовище після досягнення миру.

Список використаних джерел

1. Литвинов О. М. Соціально-правовий механізм протидії злочинності в Україні : монографія. Харків : Вид-во Харк. нац. ун-ту внутрішніх справ, 2008. 432 с.
2. Черней В. В. Кримінологічна безпека держави в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2022. № 2 (115). С. 9–17.
3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.
4. Про внесення змін до Закону України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України» щодо вдосконалення порядку отримання, декларування та поводження зі зброєю : Закон України від 20 серп. 2024 р. № 3899-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2024. № 36. Ст. 1120.
5. Правова система України: історія, стан та перспективи : у 5 т. / за заг. ред. В. І. Борисова. Харків : Право, 2008. Т. 5 : Кримінально-правові науки. Актуальні проблеми боротьби зі злочинністю в Україні. 840 с.
6. Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України : Закон України від 3 берез. 2022 р. № 2114-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2022. № 13. Ст. 65.

Римар Анатолій Михайлович, заступник начальника Вінницького РУП ГУНП у Вінницькій області

СИСТЕМА ПРИНЦИПІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: ДОКТРИНАЛЬНІ ЗАСАДИ ТА ВИКЛИКИ НОРМАТИВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ

У сучасному безпековому просторі, що характеризується високою динамікою та непередбачуваністю, державна політика у сфері національної безпеки й оборони, потребує постійного переосмислення. Досвід тривалого збройного протистояння засвідчує, що ефективність захисту держави залежить не лише від наявності ресурсів, а передусім від якості фундаментальних принципів, на яких базується стратегічне планування та ухвалення управлінських рішень. Сьогодні ці принципи трансформуються з декларативних норм у практичні механізми забезпечення стійкості держави. Проте залишається актуальним науковий запит щодо того, наскільки наявна модель державної політики відповідає викликам асиметричних загроз, стрімкій технологізації воєнних конфліктів і необхідності глибокої інтеграції до колективних систем безпеки.

Принципи державної політики у сферах національної безпеки й оборони закріплені в статті 3 Закону України «Про національну безпеку України». Зокрема, визначено, що державна політика у сферах національної безпеки й оборони спрямована на захист: людини та громадянина – життя і гідності, конституційних прав та свобод, безпечних умов життєдіяльності людини; суспільства – його демократичних цінностей, добробуту та умов для сталого розвитку; держави – її конституційного ладу, суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності; території, навколишнього природного середовища – від надзвичайних ситуацій; української мови як державної; національної пам'яті українського народу та культурної спадщини [1].

Основними принципами, що визначають порядок формування державної політики у сферах національної безпеки й оборони, є: 1) верховенство права, підзвітність, законність, прозорість і дотримання засад демократичного цивільного контролю за функціонуванням сектору безпеки й оборони та застосуванням сили; 2) дотримання норм міжнародного права, участь в інтересах України у міжнародних зусиллях з підтримання миру й безпеки, міждержавних системах і механізмах міжнародної колективної безпеки; 3) розвиток сектору безпеки й оборони як основного інструменту реалізації державної політики у сферах національної безпеки й оборони [1].

Фундаментальними національними інтересами України є:

- 1) державний суверенітет і територіальна цілісність, демократичний конституційний лад, недопущення втручання у внутрішні справи України;
- 2) сталий розвиток національної економіки, громадянського суспільства і держави для забезпечення зростання рівня та якості життя населення;
- 3) інтеграція України в європейський політичний, економічний, безпековий, правовий простір, набуття членства в ЄС та в Організації Північноатлантичного договору, розвиток рівноправних взаємовигідних відносин з іншими державами;
- 4) захист державної мови;
- 5) розвиток культури, охорона культурної спадщини України;
- 6) відновлення та збереження національної пам'яті українського народу [1].

Викладені законодавчі норми формують лише нормативний фундамент державної стратегії, проте їхнє змістове наповнення та дієвість є предметом постійної наукової дискусії. Фундаментальні принципи забезпечення безпеки, закріплені на рівні закону, перебувають у полі зору багатьох вітчизняних дослідників, які спрямовують зусилля на адаптацію правових приписів до особливостей сучасного безпекового середовища.